

ПОЛІТИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА

УДК [32.01:316.334.52](477)

© Андрій Кучуран
(Чернівці)

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

У статті автор розглядає розвиток політичної регіоналістики як одного з напрямів наукових пошуків у сучасній Україні. Наведено приклади праць основних дослідників, відзначено їх особливий внесок у розвиток цієї сфери наукового пізнання. Також увагу звернуто на формування наукових центрів та інститутів дослідження політичної регіоналістики в Україні.

Ключові слова: політична регіоналістика, регіональні дослідження, регіональний розвиток, регіональна політика.

А. Кучуран

История исследования политической регионалистики в Украине

В статье автор рассматривает развитие политической регионалистики как одного из направлений научных поисков в современной Украине. Указаны основные исследователи, их особенный вклад в развитие этой сферы. Также внимание обращено на формирование научных центров и институтов исследования политической регионалистики в Украине.

Ключевые слова: политическая регионалистика, региональные исследования, региональное развитие, региональная политика.

A. Kuchuran

History of Research of Political Regionalism in Ukraine

The author of the article considers the development of political regionalism as one of the areas of scientific research in modern Ukraine. He analyzes the basic researchers, and their special contribution to the development of this field of science. Also, special attention is paid to the formation and activity of research centers and institutes of political regionalism in Ukraine.

Key words: political regionalism, regional studies, regional development, regional policy.

Сучасні світові та континентальні політичні процеси сформували дві тенденції, які в дечому протистоять, а в дечому зумовлюють одна іншу. Мова йде про глобалізацію та регіоналізацію. Так,

у першу чергу економічний, а далі й політичний чинники є рушіями глобалізаційних тенденцій до об'єднання зусиль і спільної діяльності окремих країн. Ці ж чинники у поєднанні із культурними, географічними, соціальними факторами є також рушіями процесу регіоналізації. Тут ми ведемо мову про широке розуміння поняття регіоналізму як такого, що визначає процес співпраці різних держав або її окремих регіонів. Також варто згадати про вузьке розуміння регіоналізму, що передбачає спільну діяльність окремих територій у рамках однієї держави. У нашій роботі ми використовуємо як широке, так і вузьке розуміння регіоналізму. Перейдемо ж до розгляду внеску сучасних українських науковців у дослідження сфери регіоналістики, зокрема політичної.

Багатьом дослідникам питань політичної регіоналістики відомі прізвища таких науковців, як С. Бугай, З. Варналій, Я. Верменич, М. Долішній, І. Студенніков та ін. Більшість із цих вчених зосереджуються на вивченні конкретних проявів регіональних процесів, не оминаючи при цьому політичну складову. Наприклад, С. Бугай акцентує свою увагу на державній регіональній політиці України, шляхах її становлення та реформування¹. Він говорить, що «на сучасному етапі розвитку суспільних відносин в Україні актуальним є завдання формування такої державної регіональної політики, яка б стала ефективним інструментом узгодження державних і місцевих інтересів та сприяла б досягненню оптимального співвідношення між економічною ефективністю та соціальною справедливістю»².

Про важливість регіональної політики як чинника успішного розвитку держави загалом та її складових частин стверджує також М. Долішній у своїй монографії «Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети»³. Дослідник вказує, що регіональні дослідження завжди перебували у центрі уваги науковців, але особливої ваги вони здобули в останні роки як відповідь на нові проблеми українського державотворення. Новий вектор регіональних досліджень, за його словами, спрямований на пошук шляхів гармонійного розвитку регіонів України. Вагомості таким дослідженням надає і той факт, що у західних країнах «державний організм» сформований давно, а в Україні він ще в процесі формування, тому висновки українських регіоналістів повинні бути виважені та науково обґрунтовані⁴. М. Долішній, як і С. Бугай, зосереджується на питаннях державної регіональної політики, особливо її економічному

аспекті, а саме проведенні такої політики, яка би давала ефективні результати в економіці.

Ще одним представником регіоналістики із зосередженням на питаннях соціально-економічного характеру є З. Варналій. За його редакцією вийшли монографії «Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети»⁵ та «Регіони України: проблеми і пріоритети соціально-економічного розвитку»⁶. Ці два видання є досить об'ємними, а значний колектив його авторів ділиться своїм баченням процесів здійснення регіональної політики в Україні, шляхів її удосконалення.

Відомою українською дослідницею регіоналістики є Я. Верменич, коло наукових інтересів якої звернуто до історичних особливостей становлення цього напрямку дослідження в Україні⁷. Названий аспект є також важливим як для регіональних досліджень загалом, так і для політичної регіоналістики зокрема. Увагу привертає думка дослідниці, що «необхідність наукового осмислення сформованих у ході історичного розвитку особливостей регіональної структури України підпорядкована вирішенню практичних завдань: без розуміння історичних витоків відмінностей неможлива ефективна регіональна політика»⁸. Як і попередні науковці, Я. Верменич зазначає, що Україна зараз переживає процес державного формування, і важливу роль тут також відіграють тенденції регіоналізації та здійснення ефективної й збалансованої регіональної політики.

За роки незалежності в Україні вже почали формуватися, а деякі вже й успішно діють упродовж досить тривалого часу, центри наукового вивчення регіональних проблем. Тобто це наступний рівень у дослідженні політичної регіоналістики – цим питанням уже починають займатися на інституційному рівні, а не тільки окремі науковці. На нашу думку, уваги заслуговують зусилля науковців Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАНУ імені акад. І. Ф. Кураса. Серед університетських політологічних осередків привертають увагу пошуки дослідників із Харківського національного університету імені В. Каразіна (Т. Панченко, О. Бірюкова), Львівського національного університету імені І. Франка (Ю. Сліпецька, Л. Скочиляс, В. Мельник), Ужгородського національного університету (М. Лендєл, В. Керецман). Також варто згадати про намагання науковців Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича здійснити свій внесок у розробку означеної проблематики. Особливої уваги заслуговують названі заклади й тому, що на їх базі сформовані науково-дослідні інститути та центри, безпосередньо пов'язані з регіональними дослідженнями.

Розглянемо наукові пошуки представників цих центрів регіоналістики докладніше. Харківська

дослідниця Т. Панченко свою увагу звертає до особливостей перебігу регіональних політичних процесів в Україні, впливу регіональних факторів на загальнодержавні тенденції, теоретичних аспектів регіоналістики. Особливістю політичної регіональної науки, на її думку, є те, що регіон виступає об'єктом та рівнем політичного аналізу виключно у предметних межах політичної регіоналістики. Вона об'єднує у собі дослідження як макрополітичних процесів на регіональному й місцевому рівнях, так і специфічних аспектів регіонального й місцевого управління, пов'язаних із процесами загальнонаціонального масштабу⁹. Також до харківського осередку вивчення політичної регіоналістики можна віднести О. Бірюкову, сфера наукових інтересів якої зосереджена більше на етнополітичних проблемах, політичних процесах у країнах Південно-Східної Європи¹⁰.

Свідченням серйозного та активного ставлення харківських дослідників до вивчення проблем регіоналістики є утворення в 2006 р. наукового Центру болгаристики та балканських досліджень імені Моріса Дринова на базі університету. Діяльність центру зосереджена на дослідженні не тільки Болгарії, Південно-Східної Європи загалом, але й на відносинах України з країнами цього регіону. Наприклад, упродовж 2008 ? 2010 рр. центр реалізовував міжнародний проект спільно з Інститутом історії та Інститутом балканістики БАН: «Болгарія і Україна: від євразійських імперій до Європейського Союзу (середина XVIII – початок XXI ст.)»¹¹. Безперечно, існування сконцентрованих осередків дослідження певних регіонів, їх взаємозв'язку з Україною позитивно впливає на якість і рівень вітчизняної науки.

Ще одним науково-освітнім осередком, що став центром глибшого вивчення питань політичної регіоналістики, є Ужгородський національний університет. Про значні здобутки закарпатців у дослідженні регіоналізму свідчить уже той факт, що на базі університету створено два науково-дослідні інститути: «Політичної регіоналістики» та «Центральної Європи». Перший був утворений 2009 р., його першим директором був М. Вегеш, а сьогодні це М. Токар. Основними напрямками наукової та практичної діяльності НДІ є комплексне дослідження проблем української та регіональної політичної історії, вивчення проблем політології, соціології, політичної регіоналістики, етнополітології у межах Карпатського регіону, в тому числі суміжних із Закарпаттям регіонах України та зарубіжжя. У 2009 р. НДІ політичної регіоналістики започаткував видавничу серію «*Studia Regionalistica*», в якій зосереджені матеріали історико-політичного характеру з найбільш актуальних проблем регіональної історії та сучасності, висвітлення міжнародних, політичних, етнічних і конфесійних про-

цесів у Закарпатті та суміжних регіонах. У 2010 р. було започатковано інформаційно-аналітичний журнал «Регіоналістика», два випуски якого вже опубліковані. В цьому виданні науковці зосереджують увагу на проблемах суспільно-політичного розвитку регіонів, їх етнополітичного спектру, механізмах регіонального елітотворення, партійного будівництва та виборчих процесів¹². Як бачимо, цей НДІ політичної регіоналістики структурував свою діяльність у двох напрямках – вивчення політичної історії регіонів, з одного боку, а з другого – дослідження сучасних актуальних тенденцій у регіональних політичних процесах. Вказані напрямки знайшли своє логічне продовження у підготовці та публікуванні двох видань – «*Studia Regionalistica*» та «Регіоналістика».

НДІ Центральної Європи, що також створений на базі Ужгородського національного університету, є більш новим утворенням, а формальною датою його заснування став 2013 р. Основними напрямками діяльності інституту визначено вивчення історичного розвитку країн ЦЄ та регіону в цілому; дослідження сучасних тенденцій функціонування політичних інститутів названого регіону; здійснення порівняльного аналізу процесів регіонального розвитку в ЦЄ та Україні; формулювання на основі здійснених досліджень рекомендацій та прогнозів для України. Незважаючи на нетривалий час існування, інститут уже встиг провести декілька заходів, а в його планах ще більше роботи, особливо нашу увагу привернув намір опублікувати колективну монографію «Політичні трансформації в країнах Центральної Європи»¹³.

Також зазначимо, що директором останнього НДІ призначено М. Лендсьел – відому дослідницю політичних процесів країн Центрально-Східної Європи, регіональних аспектів їх розвитку, що сумісно з темою нашої роботи. Наприклад, праця М. Лендсьел «Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід» ґрунтовно розкриває шляхи і способи розвитку регіонів у європейських країнах і максимально орієнтована на практиків-управлінців місцевого та регіонального рівнів¹⁴. У іншій праці «Механізми реалізації регіональної політики в Україні. Досвід становлення агентств регіонального розвитку» закарпатська дослідниця звертає свою увагу вже на українські реалії реалізації регіональної політики. Вона, так само як і вищезгадані дослідники, вказує на важливість здійснення ефективної політики регіонального розвитку, від чого буде залежати добробут не тільки окремих регіонів, а й усієї держави. М. Лендсьел зазначає, що регіональна політика зводиться на рівні не лише масової, а й теоретичної свідомості до питання можливих варіантів узгодження інтересів національної та регіональних політичних еліт. Однак поряд з елітами повинні до регіональних процесів

включатись нові форми співпраці, засновані на залученні громадськості та незалежних експертів. Інституційною основою цього процесу мають стати експертні регіональні установи та мережі центрів аналізу політики, агенцій регіонального розвитку¹⁵. Далі дослідниця наводить успішні приклади функціонування таких агентств в Україні, вказує вона й на проблемні моменти їх діяльності. Загалом М. Лендсьел здійснила значний внесок у дослідження процесів регіонального розвитку в Європі і на основі нього розробляє рекомендації для успішного здійснення регіональної політики в Україні.

Ще одним потужним осередком регіональних досліджень є Львівський національний університет імені Івана Франка, в якому активно працюють в цьому напрямку такі автори, як Ю. Сліпецька, Л. Скочиляс, А. Романюк та деякі інші. Наприклад, наукові інтереси першої дослідниці перебувають у межах загальних аспектів політичної регіоналістики¹⁶ та дослідження впливу електорального розмежування на розвиток України, зокрема її соціо-політичних поділів¹⁷. До деяких аспектів політичної регіоналістики звертається Л. Скочиляс, а саме здійснення регіональної політики як однієї зі складових загальнодержавної політики¹⁸.

Наостанок згадаємо про досягнення в царині політичної регіоналістики політологів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. В полі зору його науковців перебувають питання регіонального розвитку країн Центральної та Східної Європи, які вивчають В. Бурдяк, Н. Ротар, А. Круглашов, Є. Юрійчук, І. Недокус, Н. Стрельчук. До питань поглибленого дослідження етнополітичних процесів не тільки буковинського регіону, а й всієї України звертаються І. Буркут, А. Круглашов, В. Бурдяк та ін. Свідченням активної роботи у сфері дослідження етнонаціональних питань є видання «Довідника міжетнічної толерантності», який є теоретичним та науково-практичним посібником, адресованим насамперед тим представникам владних органів, які безпосередньо працюють у сфері реалізації етнополітики¹⁹. Науковці університету активно досліджують регіональні політичні процеси, зокрема використання політичних технологій (М. Гуйтор, О. Колесніков).

Окрім дослідницької діяльності, в університеті також активно проводяться різноманітні наукові заходи, які часто мають регіональну тематику. Серед них варто відзначити постійно діючу міжнародну наукову конференцію «Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у сучасному європейському контексті» (2001, 2004, 2007, 2010 рр.), започаткування нової міжнародної конференції «Україна-Білорусь-Польща та Литва: від колізій минулого до спільних європейських перспектив співпраці» (2008 р.). Регу-

лярно відбуваються інші конференції, круглі столи на регіоналістичну тематику.

Такий значний обсяг досліджень і наукових пошуків у сфері політичної регіоналістики науковці кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету вирішили узагальнити в тематичному випуску збірника наукових праць, присвяченого проблемам політичної регіоналістики (сам збірник періодично друкується кафедрою політології та державного управління університету) «Політологічні та соціологічні студії. Політичний регіоналізм та політична регіоналістика: емпіричні та теоретичні аспекти»²⁰.

Важливим поштовхом для подальшого розвитку досліджень регіонального характеру є створення на базі університету НДІ Європейської інтеграції та регіональних досліджень. Метою діяльності інституту є проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень процесів євроінтеграції України, здійснення аналізу регіональних процесів розвитку Чернівецької області і прикордонних територій України, зокрема висунення власних рекомендацій, експертних оцінок²¹.

Отже, за роки незалежної України політична регіоналістика здобувала своє місце в системі політичних наук. На рубежі тисячоліть науковці почали вести мову про важливість здійснення ефективної регіональної політики, що стане однією з основ успішного загальнодержавного розвитку. Серед проблемних моментів розвитку політичної регіоналістики в Україні варто вказати необхідність комплексного дослідження процесів регіоналізації нашої держави. Впродовж останніх 10-15 років регіональні дослідження набули певної популярності, з'явилися центри вивчення проблем регіональних процесів (Київ, Харків, Ужгород, Львів, Чернівці). Амплітуда розвитку напрямків цих досліджень є достатньо широкою – від теоретико-методологічних аспектів політичної регіоналістики до прикладних досліджень здійснення державної регіональної політики та вироблення науково-практичних рекомендацій. Важливим моментом є те, що українські науковці активно вивчають закордонний досвід регіонального розвитку і потім його позитивні моменти намагаються адаптувати до українських реалій.

¹ Бугай С., Щепанський Е. Регіональна політика в Україні: термінологічна невизначеність та загальні проблеми становлення / С. Бугай, Е. Щепанський // Університетські науки записки, 2005. – №4 (16). – С. 300-307.

² Там само. – С. 307.

³ Долішній М. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М. Долішній // К. : Наукова думка, 2006. – 511с.

⁴ Там само. – С. 9.

⁵ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / за ред. З. Варналія // К. : НІСД, 2007. – 768 с.

⁶ Регіони України: проблеми і пріоритети соціально-економічного розвитку / за ред. З. Варналія // К.: Знання України, 2005. – 498 с.

⁷ Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К., 2003.

⁸ Там само.

⁹ Панченко Т. Політична регіоналістика в системі регіональних і політичних дисциплін: огляд концептуальних підходів / Т. Панченко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2009. – Вип. 44. – С. 47-56.

¹⁰ Сайт кафедри політології ХНУ ім. В. Каразіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www-philosophy.univer.kharkov.ua/ua/kafedra/staff_pol/birukova.html

¹¹ Страшнюк С. Центр болгари стики та балканських досліджень ім. М. Дринова / С. Страшнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://keui.files.wordpress.com/2010/12/30_strashnuk.pdf

¹² Токар М. Науково-дослідний інститут політичної регіоналістики: інституційна біографія та діяльність за 2009-2013 роки : інформаційно-довідкове видання / М. Токар. ? Ужгород, 2013. – С. 4-9.

¹³ Офіційний сайт Ужгородського національного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

¹⁴ Лендъел М. Спеціальні інститути розвитку територій: європейський досвід / М. Лендъел // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / Київ. Центр. Ін-ту Схід-Захід ; за ред. С. Максименка. – С. 67-149.

¹⁵ Лендъел М. Механізми реалізації регіональної політики в Україні. Досвід становлення агентств регіонального розвитку / М. Лендъел // Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / Київ. Центр. Ін-ту Схід-Захід; за ред. С. Максименка. – С. 161-177.

¹⁶ Сокирка Ю. Регіональний фактор у політичному процесі України / Ю. Сокирка [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

¹⁷ Сліпецька Ю. Електоральна карта сучасної України: електоральні розмежування як основа формування соціополітичного поділу на територіальній основі в Україні / Ю. Сліпецька // Освіта регіону. – 2010. – № 3. – С. 84-92.

¹⁸ Мельник В., Скочилас Л. Політична регіоналістика: предметне поле і теоретико-методологічні основи / В. Мельник, Л. Скочилас // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки, 2002. – Випуск 4. – С. 131-137.

¹⁹ Довідник міжетнічної толерантності / упоряд. Н. Ротар ; за ред. А. Круглашова. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2001. – 232 с.

²⁰ Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. ІХ. – Чернівці : Букрек, 2010. – 576 с.

²¹ Офіційний сайт НДІ Європейської інтеграції та регіональних досліджень ЧНУ ім. Юрія Федьковича [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rieirs.org/pro-institut/>